

Наталія Коломієць,

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри кримінального права
та правосуддя
Чернігівського національного
технологічного університету

УДК 343.81

Особливості застосування заходів заохочення до осіб, які відбувають покарання не пов'язані із позбавленням волі

У системі кримінальних покарань, яка закріплена ст. 51 КК України передбачені покарання не пов'язані із позбавленням волі, виконання яких покладено на органи виконання покарань кримінально-виконавчої системи. Таким органом є кримінально-виконавча інспекція (служба пробачії) (далі КВІ), що входить до структури Державної кримінально-виконавчої служби України.

На КВІ чинним законодавством (ст. 13 КВК України) покладено виконання не пов'язаних із позбавленням волі покарань (громадські роботи, виправні роботи, позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю), а також здійснення контролю за особами, звільненими від відбування покарання з випробуванням [1].

Такий орган виконання кримінальних покарань як КВІ створений відповідно до наказу Державного департаменту України з питань виконання покарань від 21 листопада

2001 р. № 212 „Про утворення кримінально-виконавчої інспекції та її органів” [2].

Порядок виконання покарань не пов'язаних із позбавленням волі регламентується ст. ст. 30-46 КВК України, а також Інструкцією про порядок виконання покарань, не пов'язаних з позбавленням волі, та здійснення контролю щодо осіб, засуджених до таких покарань затверджену наказом Державного департаменту України з питань виконання покарань від 19.12.2003 № 270/1560 [3].

Досліджуючи проблеми застосування заходів заохочення до засуджених ми не могли залишити поза увагою таку категорію, яка відбуває покарання не пов'язані із позбавленням волі. Отже, метою статті є розгляд особливостей застосування заходів заохочення до осіб, які відбувають покарання не пов'язані із позбавленням волі.

Незважаючи на, те, що не всі покарання альтернативні позбавленню волі передбачають заходи заохочення

ми проаналізуємо їх без виключення у такій послідовності як вони закріплені у КВК України.

Позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю. Застосування зазначеного покарання в Україні характеризується стабільністю, станом на серпень 2016 року на обліках підрозділів КВІ перебувало 5003 особи засуджені до позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю (далі ППО ППЗПД). Порядок виконання покарання у виді ППО ППЗПД визначений у ст. 30 КВК України. Відповідно до законодавства даний вид покарання може призначатись, як у виді основного, так і додаткового. Незалежно від цього виконання даного покарання, покладається на КВІ, а проведення індивідуально-профілактичної роботи за місцем проживання засудженого – на органи Національної поліції. Аналіз вищевказаного законодавчого акту та Інструкції свідчить, що до зазначених засуджених не застосовуються жодні заходи заохочення їх поведінки.

Чим викликаний такий підхід законодавця? На нашу думку це пов'язано перш за все із тим, що особи, які відбувають такий вид покарання є найменш криміногенно заражені, і, можливо, потребують менш інтенсивного виховного впливу з боку органу виконання покарань. З цією метою наведемо ряд результатів наукових досліджень проведених з даною категорією осіб. Так, за даними С. І. Халимона (результати отримані у 2006-2008 роках) рівень повторних злочинів серед осіб засуджених до ППО ППЗПД складав біля 0,3% [4, с. 276].

Проведене дослідження Л. Г. Бандолею свідчить, що серед засуджених до ППО ППЗПД лише подекуди зустрічаються особи, які ухиляються від відбування зазначеного покарання. Найбільше таких осіб серед тих хто засуджений за вчинення злочину передбаченого ст. 286 КК України. Зазначений автор, на жаль, не наводить точну кількість вчинених зло-

чинів, зазначаючи лише те, що питома вага даної категорії засуджених, які ухиляються від відбування покарання у виді ППО ППЗПД, становить 32,9 %. Пояснення цьому можна знайти саме в тому, що засуджені за вчинення даного виду злочину, крім обраної професії водія, не мають можливості працевлаштуватися на іншу роботу за іншою спеціальністю. Попит на кваліфікованих водіїв зростає з кожним роком. Це, перш за все, пов'язано зі стрімким ростом індустрії міст, де досить широко використовується праця водіїв для перевезень пасажирів у міському та приміському транспорті [5, с. 183].

Наведене свідчить про низький рівень повторних злочинів серед таких осіб, проте це жодним чином не означає, що такі особи не потребують належної уваги з боку персоналу органу виконання покарань тим паче, що п. 2.6 Інструкції [3] визначає, що персонал органу виконання покарань бере участь у виховній роботі із засудженими особами, проводить індивідуальні бесіди з ними. А яка виховна і профілактична робота без належних засобів стимулювання правомірної поведінки? До речі опитуючи практичних працівників ми цікавились чи можливо застосовувати умовно-дострокове звільнення до даної категорії засуджених 29% опитаних осіб зазначили, що це можливо. Проте 27,8% опитаних висловились проти застосування зазначеного заходу заохочення враховуючи те, що вони перебувають в умовах свободи.

Громадські роботи. Порядок виконання покарання у виді громадських робіт передбачений ст. 36 КВК України. Контроль за виконанням покарання у виді громадських робіт покладається на кримінально-виконавчу інспекцію, а проведення індивідуально-профілактичної роботи за місцем проживання засудженого – на органи Національної поліції.

Аналіз умов відбування покарання у виді громадських робіт показує, що засуджені до покарання у виді громадських робіт зобов'язані дотри-

муватися, встановлених відповідно до законодавства, порядку і умов відбування покарання, сумлінно ставитися до праці, працювати на визначених для них об'єктах і відпрацьовувати встановлений судом строк громадських робіт, з'являтися за викликом до кримінально-виконавчої інспекції, повідомляти інспекцію про зміну місця проживання, періодично з'являтися на реєстрацію до кримінально-виконавчої інспекції. Поважними причинами неявки засудженого до кримінально-виконавчої інспекції в призначений строк визнаються: несвоєчасне одержання виклику, хвороба та інші обставини, що фактично позбавляють його можливості своєчасно прибути за викликом і які документально підтверджені.

Що стосується заходів заохочення, то ситуація аналогічна із попереднім видом кримінального покарання, законодавством не передбачено будь-яких заходів заохочення, що можуть застосовуватись до осіб, які відбувають покарання у виді громадських робіт. Вітчизняні і зарубіжні вчені називають громадські роботи перспективним видом кримінального покарання. Проте 15 річне його застосування поки що не свідчить про те, що воно займає лідируючі позиції. Перш за все це викликано тим, що за 15 років застосування громадських робіт так і не спромоглись удосконалити законодавчу базу виконання та відбування зазначеного покарання. Проблеми законодавчого забезпечення неодноразово висвітлювались у наукових працях [6, 7, 8, 9] враховуючи це ми не будемо на них зупинятись. Наявність таких проблем підтверджується і статистичними даними застосування цього покарання. Незважаючи на те, що останні два роки простежується тенденція до зростання кількості осіб засуджених до громадських робіт можна вважати, що вони так і не стали альтернативою покаранням пов'язаним із ізоляцією від суспільства. Так, станом на серпень 2016 року на обліках КВІ перебувало 3997 осіб, у 2015 році було –

3874 таких осіб, а у 2014 – 1927 [10].

Відсутність заходів заохочення пов'язане також із тим, що громадські роботи призначаються на досить короткий строк, максимум 240 годин. При належному відбуванні даного покарання мінімальний термін складатиме біля трьох місяців. Збільшення верхньої межі до 520 годин як пропонувалось низкою вчених дало б можливість запровадити систему заохочень у вигляді списання годин громадських робіт за сумлінне їх виконання.

Думка практичних працівників щодо запровадження заходів заохочення для засуджених, які відбувають покарання у виді громадських робіт розділилась, переважна ж більшість, а саме 70,6% опитаних висловились проти їх запровадження.

Виправні роботи. Порядок виконання покарання у виді виправних робіт закріплений у ст. 41 КВК України і це єдине покарання не пов'язане із позбавленням волі, що передбачає можливість застосування заходів заохочення до засуджених.

Так, ст. 46 КВК України визначено, які заходи заохочення і стягнення, можуть застосовуватись до осіб, засуджених до виправних робіт. Відповідно до ч. 1 ст. 46 КВК України власник підприємства, установи, організації або уповноважений ним орган щодо засуджених до покарання у виді виправних робіт може застосовувати заходи заохочення і стягнення, передбачені законодавством про працю.

КВІ за зразкову поведінку і сумлінне ставлення до праці щодо засуджених може застосовувати такі заходи заохочення:

– подання до суду матеріалів на засудженого щодо умовно-дострокового звільнення або заміни невідбутої частини покарання штрафом;

– зарахування часу щорічної відпустки у строк відбування покарання.

Подання про умовно-дострокове звільнення засудженого від покарання або заміну невідбутої частини

покарання штрафом надсилається до суду кримінально-виконавчою інспекцією з урахуванням характеристики на нього власника підприємства, установи, організації або уповноваженого ним органу за місцем роботи засудженого.

Інструкція про порядок виконання покарань, не пов'язаних з позбавленням волі, та здійснення контролю щодо осіб, засуджених до таких покарань досить чітко регламентує процедуру застосування заходів заохочення та стягнення. Подання про умовно-дострокове звільнення засудженої особи від відбування покарання у виді виправних робіт або заміну невідбутої частини покарання штрафом готується інспекцією спільно із спостережною комісією або службою у справах дітей стосовно засудженої особи, яка відбула установлену КК України частину строку покарання та сумлінною поведінкою і ставленням до праці довела своє виправлення. Подання разом з особою справою засудженої особи надсилається для розгляду до суду за місцем відбування нею покарання. Отже, при застосуванні заохочення у виді умовно-дострокового звільнення чи заміни невідбутої частини покарання більш м'яким діють аналогічні правила, що і при застосуванні вказаних заходів заохочення до засуджених, що відбувають покарання пов'язані із ізоляцією від суспільства.

До особливої справи засудженої особи додається характеристика на неї від власника підприємства. Викладена в ній думка враховується при остаточному вирішенні питання про направлення до суду подання на засуджену особу. Вимога щодо подання характеристики власника підприємства, де працює засуджений є не випадковою, адже саме за місцем роботи особа проявляє своє ставлення до процесу виконання покарання, до вчиненого злочину тощо. Думка власника підприємства є дуже важливою і суд має її враховувати при вирішенні питання застосування вказаних заходів заохочення.

Всебічно вивчивши матеріали про поведінку засудженої особи на виробництві та в побуті, ставлення до праці за період відбування покарання, інспекція надсилає до суду її особову справу та подання про умовно-дострокове звільнення.

Крім цього, до суду надсилаються такі матеріали:

– копія облікової картки (оригінал облікової картки залишається в інспекції для контролю за своєчасним перерахуванням утриманих коштів у дохід держави);

– довідка про відбутий строк покарання засудженою особою на день направлення матеріалів до суду.

Наступний унікальний, на нашу думку, захід заохочення це зарахування часу щорічної відпустки у строк відбування покарання. Згідно ч. 2 ст. 42 КВК України, особам, засудженим до покарання у виді виправних робіт, надається щорічна відпустка, час якої не зараховується до строку відбування покарання. На наш погляд, такий підхід законодавця до формування умов відбування виправних робіт слід розцінювати як одне із додаткових каральних обмежень, що тягне за собою пролонгацію строку покарання. Наявність можливості бути заохоченим має стимулювати засуджену особу до правомірної поведінки.

Час щорічної відпустки у строк відбування покарання зараховується з урахуванням думки трудового колективу та характеристики на засуджену особу від власника підприємства. За наявності підстав за десять днів до надання засудженій особі щорічної відпустки працівник інспекції вносить мотивовану постанову про зарахування її часу до строку відбування покарання та про перерахування підприємством утриманих коштів із заробітку засудженої особи за час відпустки в дохід держави. Постанова про це негайно направляється на підприємство, оскільки заробітна плата за час відпустки виплачується не пізніше ніж за три дні до її початку, а копія постанови до-

лучається до особової справи засудженої особи.

Щорічна відпустка, незалежно від форми власності підприємства, надається строком не менше двадцяти чотирьох календарних днів, незважаючи на це, до строку відбуття покарання зараховується один календарний місяць.

Опитування практичних працівників показав, що досвід застосування такого заходу заохочення відсутній, лише 2% опитаних вказали, що застосовували такий захід заохочення до своїх підопічних. На нашу думку, такий стан застосування зазначеного заходу заохочення пов'язаний із рядом причин. По-перше, самі засуджені не надто зацікавлені у цьому заході заохочення, адже його застосування майже не впливає на правове становище засудженого. Наприклад, незастосування такого заходу заохочення жодним чином не перешкоджає застосуванню умовно-дострокового звільнення. По-друге, інспектори КВІ також не зацікавлені у його застосуванні, адже КВК України та Інструкція не зобов'язує їх бути ініціаторами, а навпаки ініціатива має йти від засудженого та трудового колективу.

Для осіб, які відбувають покарання у виді виправних робіт, передбачено матеріальне утримання в розмірі 10–20 відсотків із заробітку. Цією обставиною, на нашу думку, можна скористатися у виховних цілях. Наприклад, при позитивній характеристиці засудженого кримінально-виконавча інспекція може клопотати перед судом про зменшення відрахувань у межах мінімального розміру, встановленого законом. Підставою для даної пропозиції є те, що хоча даний вид покарання і передбачає стимулювання поведінки засудженого у виді умовно-дострокового звільнення (ст. 46 КВК України), але, на наш погляд, для більш ефективного стимулювання позитивних змін поведінки та здійснення профілактично-виховного впливу на особистість засудженого доцільно доповнити ст.

46 КВК України пунктом про можливість поступового зменшення відрахувань, що відповідатиме принципу гуманізму, передбаченому в ст. 5 цього Кодексу. Крім того, дане заохочення буде позитивно позначатися на сімейному бюджеті, що дозволить впливати на засудженого через членів його родини [11, с. 209–210].

Сім'я має важливе значення, оскільки передбачає виконання засудженими соціальних функцій, а також сприяє, в більшості випадків, дотриманню ними правових, моральних, у тому числі й релігійних норм, формуванню життєвих планів на майбутнє і визначенню подальших перспектив [12]. Схожої позиції дотримується С. І. Халимон, зазначаючи, що дане заохочення буде позитивно позначатися на сімейному бюджеті, що дозволить впливати на засудженого через членів його родини [13, с. 109].

Проводячи наше дослідження ми цікавились у практичних працівників, як вони оцінюють пропозицію передбачити у законодавстві можливість застосування до засуджених до виправних робіт заохочення у виді заміни невідбутої частини покарання більш м'яким, наприклад штрафом. Результати були досить неочікуваними 81,7% опитаних сприймають таку пропозицію позитивно, 16,7% – негативно і лише 1,6% не визначились. Спробуємо дати пояснення таким результатам. Виправні роботи в науці інколи називають «штраф у розстрочку», суттєвого карального впливу на засуджених виправні роботи не справляють. Ті часи, коли вплив колективу, громадський осуд тощо, мали значний вплив на рівні ідеології держави давно минули. Якщо за часів існування СРСР виправлення засудженого до виправних робіт це була важлива справа для всього колективу. То сьогодні можна стверджувати, що про факт відбування покарання тією чи іншою особою на підприємстві може навіть ніхто і не знати, окрім керівника та бухгалтера. Виховна робота у колективі із такими засудженими

проводиться формально. Отже, сьогодні виправні роботи сприймають виключно як механізм поповнення державного бюджету.

Також нами вивчалась думка практичних працівників, щодо того як вони оцінюють пропозицію передбачити у законодавстві можливість застосування до засуджених до виправних робіт заохочення у виді зняття раніше накладеного стягнення. 53,2% опитаних висловились позитивно, 40,5% негативно і менше одного відсотка не визначились. Враховуючи не значні терміни відбування зазначеного покарання логічним було з'ясування думки практичних працівників в, які терміни вони допускають можливість застосування такого заходу заохочення. 77,8% опитаних визначили, що після відбуття не менше шести місяців після накладання стягнення, 15,5% вважають, що можливо після відбуття не менше трьох місяців після накладання стягнення і лише 4% обрали дев'ять місяців після накладання стягнення.

Окрім цього вивчалась думка про доцільність запровадження заохочення у вигляді нагородження грамотою, подарунком, грошовою премією, 71,4% опитаних висловились проти такої пропозиції, 16,2% її підтримали і лише 2,4% не визначились.

Отже, підсумовуючи викладене необхідно зазначити, що кримінально-виконавча інспекція, як орган виконання покарань, не пов'язаних із позбавленням волі, з метою досягнення основного завдання покарання повинна застосовувати комплекс методів і засобів виховного впливу. Методи і прийоми впливу представляють собою складну систему взаємопов'язаних елементів. У залежності від особистості засудженого, його характеристики, схильностей тощо може застосовуватись той чи інший метод впливу. Вірно обраний метод впливу сприятиме формуванню у засудженого усвідомлення необхідності правомірної поведінки та правослужняного способу життя.

Список використаних джерел

1. *Кримінально-виконавчий кодекс України*. Офіційне видання. – К.: Атіка, 2014. – 106 с.
2. *Про утворення кримінально-виконавчої інспекції та її органів*. Наказ Державного департаменту України з питань виконання покарань від 21 листопада 2001 р. № 212 // Офіційний вісник України. – 2001. – № 11. – Ч. 1. – Ст. 70.
3. *Інструкція про порядок виконання покарань, не пов'язаних з позбавленням волі, та здійснення контролю щодо осіб, засуджених до таких покарань: затв*. Наказ. Держ. департ. України з питань виконання покарань, МВС України від 19 грудня 2003 року №270/1560 // Офіційний вісник України. – 2004. – №2. – Ч. 1-2. – Ст. 90.
4. *Багатирич І. Г.* Кримінально-виконавча інспекція як суб'єкт запобігання злочинам: монографія / І. Г. Багатирич, С. І. Халимон. – Х.: Харків юридичний, 2009. – 320 с.
5. *Бандоля Л. Г.* Кримінально-правова характеристика особи засудженого, який ухиляється від відбування покарання, не пов'язаного з позбавленням волі / Л. Г. Бандоля // Вісник Запорізького національного університету – 2011. – № 4. – С. 181–188.
6. *Халимон С. І.* Деякі проблеми застосування та виконання покарань у виді громадських робіт (перспективні питання теорії і практики) / С. І. Халимон // Право і безпека. – 2006. – № 5/1. – С. 102-105.
7. *Бандоля Л. Г.* Поняття та форми ухилення від покарання у виді громадських робіт / Л. Г. Бандоля // Вісник Запорізького національного університету – 2010. – № 2. – С. 155–160.

8. *Ткачова О. В.* Виконання покарань у виді виправних і громадських робіт: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 / Олена Вікторівна Ткачова. – Х., 2006. – 201 с.

9. *Гуцуляк М. Я.* Кримінально-виконавча характеристика покарання у виді громадських робіт: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 / Микола Ярославович Гуцуляк. – Львів, 2010. – 234 с.

10. *Статистика кримінально-виконавчої інспекції* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.kvs.gov.ua/peniten/control/main/uk/publish/category/692585?page=2>.

11. *Богатирьов І. Г.* Кримінальні покарання, не пов'язані з позбавленням волі (теорія і практика їх виконання кримінально-виконавчою інспекцією): дис.... д-ра юрид. наук: 12.00.08 / Іван Григорович Богатирьов. – К., 2006. – 434 с.

12. *Корекція поведінки засуджених жінок в установах виконання покарань: навч. посібник.* – Чернігів, 2003. – 168 с.

13. *Халимон С. І.* Запобігання злочинам серед осіб, які перебувають на обліку в кримінально-виконавчій інспекції: дис. ... кандидата юрид. наук : 12.00.08 «Уголовное право и криминология; уголовно-исполнительное право» / Халимон Сергій Іванович. – Дніпропетровськ, 2008. – 254 с.

Коломієць Н. В. Особливості застосування заходів заохочення до осіб, які відбувають покарання не пов'язані із позбавлення волі

Статтю присвячено аналізу особливостей застосування заходів заохочення до осіб, які відбувають покарання не пов'язані із позбавлення волі. Досліджено види заходів заохочення та їх стан практичного застосування. Вивчена думка практичних працівників щодо можливих змін до законодавства в частині застосування заходів заохочення.

Ключові слова: заходи заохочення, покарання не пов'язані із позбавленням волі, кримінально-виконавча інспекція.

Kolomiets N. V. Особенности применения мер поощрения к лицам, отбывающим наказание не связанные с лишением свободы

Статья посвящена анализу особенностей применения мер поощрения к лицам, отбывающим наказание не связанные с лишением свободы. Исследованы виды мер поощрения и их состояние практического применения. Изучено мнение практических работников о возможных изменений в законодательство в части применения мер поощрения.

Ключевые слова: меры поощрения, наказания не связанные с лишением свободы, уголовно-исполнительная инспекция.

Kolomiets N. Features of the application of measures to encourage persons serving sentences not connected with imprisonment

The article analyzes the features of the application of measures to encourage persons serving sentences not connected with imprisonment. Studied types of measures to encourage state and their practical application. Studied the idea of practitioners on possible changes to legislation regarding the application of incentives.

Key words: incentives, punishment not related to imprisonment, criminal executive inspection.